

ДРАГАН СТОЈАНОВИЋ

КРАТАК ОСВРТ НА БИОГРАФИЈУ КОНСТАНТИНА НОЈКЕ

Константин Нојка пореклом је био из велепоседничке породице, а рођен је на родитељском имању у селу Витанешт (Vitănești), жупанија Телеорман, седамдесетак километара јужно од Букурешта, што ће рећи у самом срцу простране Влашке низије (Câmpia Română). Његов отац, Григоре Нојка, студирао је у младости агрономију, у Немачкој, и затим се бавио пољопривредом, бринући о више хиљада хектара земље, од чега је половина била његово власништво, а остало узето у закуп. Након аграрне реформе која је уследила Великом рату, остао је са тек десетим делом тог земљишта, што га је ипак сврставало у категорију велепоседника. Корени фамилије Нојка допиру, сходно неким сведочанствима, до у бугарски део Влашке низије, у околину града Свиштова, а била је македо-румунског (цинцарског) порекла. Константинова мати била је кћи лекара из угледне грађанске породице, презимена Касасовић (Cassasovici), по свој прилици такође цинцарског порекла.

Григоре је накнадно купио кућу у Букурешту, где се породица преселила и где је син Константин похађао и завршио нижу и вишу гимназију, а затим уписао Филолошко-философски факултет (Facultatea de Litere și Filosofie) Букурешког универзитета. По окончању факултета остао је неко време запослен на њему, као библиотекар семинара за историју философије, студирајући напоредо математику (свега годину дана) и класичне језике и књижевности (ове до краја и темељно). На Букурешком универзитету је, нешто касније, и докторирао, дисертацијом насловљеном „Скица за историју питања ’Како је могуће било шта ново?’”. Философску специјализацију је наставио у Француској (1938/9), на основу стипендије коју му је доделио Француски институт у Букурешту, а од

лета 1940. постао је референт за философију при Румунско-немачком институту у Берлину (1940–1941). Док је тамо боравио, повремено је похађао, у Берлину и Фрајбургу, философске семинаре Николаја Хартмана и Мартина Хајдегера.

Године 1948. Нојкинима је држава одузела имање, а Константину наложила принудно боравиште у прикарпатској варошици Кампулунг Мусчел (Câmpulung Muscel), сто педесетак километара северозападно од Букурешта. Губљење свога и родитељског имања (отац му беше умро 1946) није га душевно погодило, како и сâм алузивно напомиње у једној својој књизи из седамдесетих година, а како се види и из ове успомене која је једној његовој рођаци остала из дана када је у Румунији била у току експропријација крупних земљишних поседа. У камиону који је групу велепоседника, покупљених са њихових имања, возио у оближњу варош, где је, вероватно, требало да буду формално обавештени о тој експропријацији и да потпишу папире у вези с њом, сви су, дакако, били крајње ојађени и уплашени – сви осим младог Нојке; он је седео негде у ћошку каросерије, удубљен у читање некакве философске књиге коју је, у тој гужви и тандркању по блатњавим и разлоканим сеоским путовима, једва успевао држати у руци. Све што није било књига – закључује у својим успоменама та његова рођака – као да га се уопште није тицало.

У Кампулунгу ће провести наредних десет година, без сталног запослења, дакле лишен средстава за живот, издржавајући се помоћу приватних часова из математике и страних језика, које је будзашто давао тамошњим ђацима. За све то време наставио је да се бави философијом, посебно писањем књиге којој привремено беше поставио наслов *Анти-Гете* (Anti-Goethe), а која ће кроз неколико година послужити властима као део доказног материјала против њега због наводно непријатељског и противудржавног деловања. Најпосле га је, 1958. године, тајна полиција ухапсила и запленила му све у стану нађене књиге, рукописе и преписку, а после истраге која је трајала скоро годину и по дана и у којој је коришћена и тортура чије ће последице осећати до самог краја живота, Нојка је изведен пред суд као један од кључних оптуженика у групи од десетак истакнутих интелектуалаца. Осуђен је у марту 1960. на 25 година (!) робије, од којих ће издржати пет, пошто је 1964. декретована општа амнестија политичких заточеника. По изласку из затвора, могао је, изгледа, да изабере и исељење на Запад, али се определио да остане у земљи, премда је у међувремену она била темељно комунизована и премда је знао чему може да се нада као потомак велепоседничке породице и бивши политички заточеник.

Примљен је после извесног времена, кроз конкурс, као научни истраживач у Центру за логику румунске Академије наука, где му је испрва, као врсном познаваоцу старогрчког језика и античке философије, поверено превођење византијских коментатора Аристотелових логичких и других списа. У том центру, напоредо са својим научним обавезама, он је добровољно држао заинтересованим колегама систематска предавања о Кантовој и Хегеловој философији и подучавао их старогрчком језику. Ваља напоменути да је он сваком ко је био оран да се, уз његову помоћ, озбиљно посвети философији постављао као неизоставан услов темељно упознавање са старогрчким и немачким језиком. Тврдио је, не презајући од парадокса, да су грчки и немачки појмовно богатији и за философију подеснији од осталих језика не зато што су стари Грци и модерни Немци имали генијалне мислиоце, већ обрнуто, да та два народа дугују свој изузетни допринос светској философској мисли томе што су лексички ресурси и динамика њихових језика мисаоно стимулативнији од осталих. Напоредо с тим убеђењем гајио је и друго, у неку руку комплементарно: да заправо сваки од европских језика садржи речи и изразе потенцијално плодне и сугестивне за философску мисао, и за које не постоје тачни кореспонденти у другим језицима. Неколико Нојкиних књига посвећено је, како већ сами њихови наслови казују или сугеришу, понирању у таква, до тада незапажена и неистражена лексичка блага румунског језика. (У доле наведеном списку Нојкиних књига подвући ћу речи које сам употребио као несавршене еквиваленте на српском неких од тих, по Нојки, непреводивих термина из румунског; читаоцу ће се, вероватно, ти полуквиваленти учинити натегнутим, а неки и граматички мањкавим, али ни преводи наслова дотичних Нојкиних књига на француски или енглески не звуче посве природно, а нису увек ни довољно тачни.)

Почев од средине шездесетих година, Нојкин се потпис јавља, најпре у академским часописима – на румунском или на страним језицима – а затим и под културолошким есејима, у виђенијим књижевним публикацијама, па је он постепено стекао завидан и готово неупоредив углед у широј образованој јавности, поготово у годинама релативне либерализације културног живота земље. Томе је погодовао и упадљиви контраст између његовога свежег и племенитог језичког израза и мучног сивила својственог укоченом жаргону званичне идеологије. Он се, у својим прилозима, није изјашњавао против било кога или било чега (осим, уопштено и узгред, против погубног аматерства и аљкавости у култури), предостављајући интелигентном читаоцу да ту и тамо сâм докучује или нагађа смислове и мете његових културних и историјских

запажања и акцената и да, мање-више, допуњује његове недоречености тамо где их је, због идеолошке цензуре, морао остављати. Поступао је тако не из некаквог опортунизма, већ првенствено из искреног убеђења у супериорну вредност културе и у могућност да се она и у неповољним политичким условима развија, оплемењујући живот како појединаца, тако и друштва у целини.

Тих истих година Нојка је, на позиве универзитетске интелигенције, књижевника, лекара итд. из унутрашњости, почео држати предавања на културолошке теме по крупнијим градовима земље. Тако је, у неколико наврата, боравио и у Темишвару, о чему је касније тамошњи психијатар и професор Мирча Лазареску, један од организатора тих посета, написао осврт „Нојка и Темишвар”, објављен у колективној збирци о Нојки објављеној на стогодишњицу његовог рођења. Последњу деценију живота и рада Нојка је провео у планинском излетишту Палтиниш, на трансилванској страни Јужних Карпата, станујући сасвим скромно у собичку смештену у поткровљу једне шумске куће. У Палтинишу је у његовом друштву повремено боравила неколицина њему идејно најближих интелектуалаца – међу њима, посебно, млади философ Габријел Лиичјану и историчар уметности Андреј Плешу – па се временом, у јавности, почео за то дружење употребљавати неформалан и садржајно не сасвим подесни назив „Палтинишка школа”; а долазили су му, појединачно, жељни личног контакта са њим, и студенти и старији средњошколци, из разних градова, већ више или мање упознати са његовим радовима.

У Палтинишу се, од 1987, налази и Нојкин гроб, уз саму Преображенску цркву тамошњег православног ермитажа.

Било који, па и најкраћи, приказ Нојкиног живота и рада не може а да не спомене, и посебно истакне, две његове трајне заслуге за румунску културу. Једна је покретање и надзор превођења на румунски и објављивања целокупних Платонових списа, од којих је неке превео сâм, за друге придобио сарадњу најкомпетентнијих домаћих класициста или млађих философа који, на његов подстрек, беху стекли и темељно класично образовање, а у случају дијалога, за које су постојали добри предратни преводи на румунски, дотичне текстове је дискретно ревидирао и дотерао у погледу садржајне акуратности и/или стила. Сви преводи, садржани у осам узастопно издатих томова Платонових *Делâ*, снабдевени су критичким апаратом на нивоу издаваштва какво се за класике практикује у земљама високе хуманистичке културе. Друга му се трајна заслуга састоји у упорном настојању, које је најпосле уродило плодом да се факсимилирају, ради накнадних проучавања, све 44 свеске из заоставштине песника и мислиоца Михаја Еминескуа (1850–1889).

* * *

Од својих личних успомена о Нојки навешћу овде само једну, о случајном сусрету, крајем шездесетих година, у Универзитетској библиотеци, пред гардеробом, ја пред одлазак, а он управо дошао. Он ме је, на моје изненађење, препознао, премда беше прошло доста времена од нашег претходног виђења, па, изузетно предусретљив, какав је по својој нарави и по свом аристократском васпитању био, упитао ме шта у Библиотеци тренутно читам. Сазнавши да спремам докторску дисертацију из логике, упитао ме је која јој је тема и шта је у тој теми најзанимљивије. Одговорио сам му да је тема логички статус сингуларних термина и исказа, а да је у њој посебно занимљива Раселова (B. Russel) и Квајнова (W. V. Quine) теорија о логичкој могућности и механизму елиминације сингуларних термина из језика. На то је Нојка, безмало запрепашћен и некако љутито, реаговао екскламацијом „Е, па, само нам још то фали!” и окренувши се, одмах отишао уз степенице. Ја сам тренутно остао у недоумици због његовога за мене неочекиваног реаговања на нешто што ми се чинило философски неутралним и такорећи безазленим. Тек сам нешто касније „укопчао”: логичко елиминисање сингуларних термина дојмило се Нојке као акутан симптом једнога од „шест обољења савременог духа”, о којима је управо писао у једној од својих најпознатијих послератних књига, „обољења” за које је, међу осталим, кадшто кривио и модерну, математичку логику – свеједно што се, по савременом поимању – које он, очигледно, није прихватао – логика не бави „животом духа”, нити „законима правилног мишљења”, како су је некад философи дефинисали.

* * *

Ево, хронолошким редоследом, списка Нојкиних крупнијих радова, уз навођење година када су први пут објављени: *Матиезис или просјодушне радости* (1934), *Отворени појмови у историји философије код Декарта, Лајбница и Канта* (1936), *De Caelo* (1937), *Странице о румунској души* (1944), *Двадесет и седам студија збиље* (1969), *Румунско философско исказивање* (1970), *Еминеску или појмуна личности румунске културе* (1975), *Разлаз са Гејеем* (1975) (ово је, у скраћеном формату, исти онај *Анти-Гејее* чији је рукопис, петнаестак година раније, послужио „народно-демократском” суду као један од аргумената за Нојкино безмало доживотно утаманичење; какав ироничан тријумф овога необичног и телесно крхког човека над историјом, која некада беше онако брутално-глувачки

пресекла пут нормалног развоја његовога истанчаног духа!); *Румунско осећање бића* (1978), *Румунски дух на исцрпљујућа времена* (1978), *Шест обрћења савременог духа* (1978), *Приче о човеку, према Хегеловој „Феноменологији духа“* (1980), *Насијање к бићу* (1981), *Писма о Хермесовој ложици* (1986); постхумно: *De dignitate Europae* (1988) и *Молиће се за браћа Александра* (1990).

С обзиром на стилске врлине његових текстова и на оригиналност његове мисли о култури уопште и румунској посебно, Нојка је још за живота примљен у чланство Савеза књижевника Румуније. А у Румунску академију, из разумљивих разлога, могао је бити примљен тек посмртно, након политичког заокрета од децембра 1989. године.